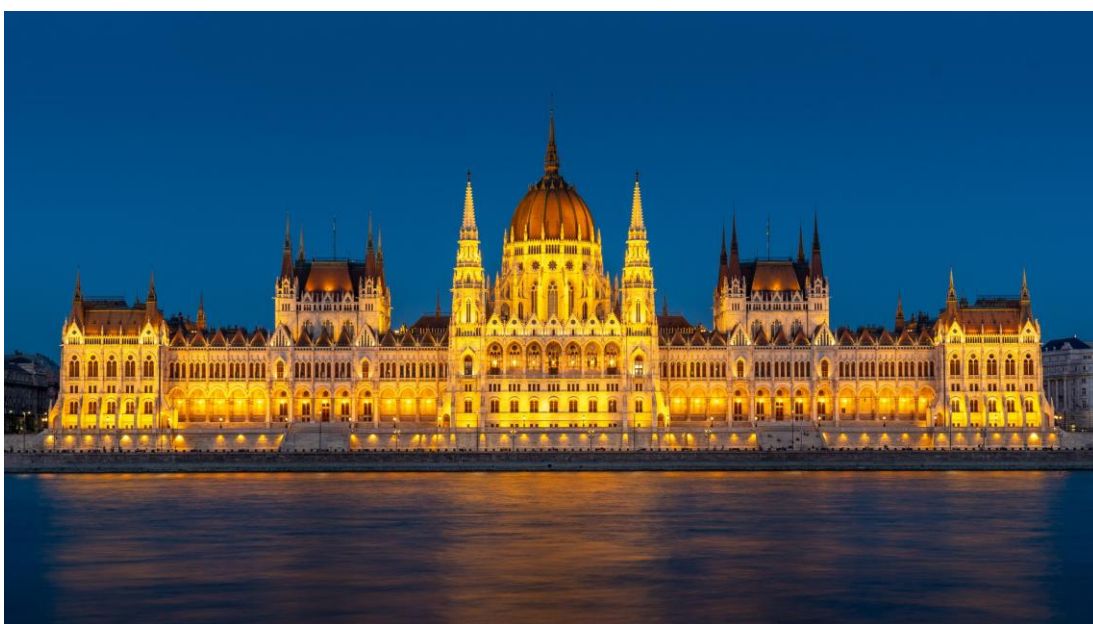

Zsiga Bulcsú

Merre tovább, magyar demokrácia?

Mi a teendő 2026-os választás után?

A rendszerváltás utáni magyar politika egyik visszatérő motívuma, hogy nem elég a kormányváltás: rendszert kell váltani. 1998-ban a Fidesz amellet érvelt, hogy kormányváltásnál többre, de rendszerváltásnál kevesebbre lesz szükség; 2002-ben Medgyessy Péter a jóléti rendszerváltásról beszélt; 2010-ben pedig a „rendszerváltás rendszerét” zárta le a Fidesz. Azóta a domináns párti Fidesz ellenzéke érvel négyévente a NER leváltása mellett. Idén ugyanezt az alapállást egy olyan politikus testesíti meg, aki 2024 elején kiszakadt a kormánypárti

info@meltanyosság.hu

www.meltanyosság.hu

0630-311-1701

1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

univerzumból. Nem meglepő módon most is leginkább akörül forog a magyar közélet, hogy lesz-e rendszerváltás a választás után?

Amíg a kormánypárt a folytatásra, addig a Tisza Párt [A Működő és Emberséges Magyarország programjával](#) nagymértékű rendszerkorrekcióra kéri a felhatalmazást. De nem csak a Tisza állt elő programmal a politikai rendszer megújítására. A Magyar Hang által forgalmazott [Felforgatókönyv](#) és az Osiris kiadásában megjelenő [Merre tovább?](#) olyan tudós értelmiségiek által írott tanulmánykötetek, amelyek iránytűként kívánnak szolgálni a 2026 utáni időszakra. Ezzel a korábbi ellenzék egyik gyenge pontját igyekeznek meghaladni, amely nélkülözötte a rendszerszintű építkezést. Habár ezek a programok is alapvetően szakpolitikai jellegűek, mégis megkísérelnek alkotni egy demokráciaképet az illiberalizmus utáni korra. E tekintetben mintha tanultak volna a Fidesz szellemi holdudvarának korábbi rendszeralkotó munkásságából.

Tervezőasztalon az illiberális demokrácia

Nem előzmény nélküli, hogy értelmiségiek rendszerépítési munkálatokban vegyenek részt a magyar politikában. Mindez értelemszerűen azok számára jelenthet elsősorban viszonyítási pontot, akik most kezdtek hasonló vállalkozásba. A 2010 előtt kormányzásra készülő Fidesz korántsem biztos, hogy olyan domináns párttá vált volna, amilyenné, ha már azt megelőzőleg ne lett volna szilárd elképzelése többek között arról, hogy milyen demokráciát szeretne. A 2000-es évek második felében válságba kerülő liberális demokrácia alternatívájaként

megfogalmazott illiberális demokrácia egy olyan demokrácia- és politikafelfogás termékei, amelyek az akkor ellenzékben lévő Fideszhez köthető jobboldali gondolkodók tollaiból szökkentek szárba (pl. Stumpf István, G. Fodor Gábor, Láncki András).

A teljes kép érdekében nézzük meg, hogy milyen helyzetértékelést adtak a „[rendszeréne](#)” (Tellér Gyula) válságának idején. G. Fodor és Stumpf [összehasonlított](#) egymással a „jó kormányzás” két modelljét. A szerzők helyzetértékelése szerint a rendszerváltással beköszönő mintakövető korszakban a kormányzás neoliberais felfogása, a *good governance* került domináns pozícióba, ami fontos következményekkel járt a demokrácia minőségére. Ebben a paradigmában az állam nem a főszereplője a folyamatoknak, hanem éjjeli őrként megteremti a piac számára a működés feltételeit, valamint átruház bizonyos feladatokat a piaci szereplőkre. A kormánynak törekednie kell arra, hogy biztosítsa a részvételiséget; például úgy, hogy a döntéshozatal során bevonja a piaci és társadalmi szereplőket, akiket közel egyenrangú partnerként kezel. A kormányzás így egy sokszereplős, kollektív cselekvéssé válik, ahol a választáson megválasztott politikai vezetésnek konszenzusra kell jutnia olyan aktorokkal, akik mögött nincs hasonló demokratikus legitimitás.

Ezt az államműködést azért kritizálta Stumpf és G. Fodor, mivel véleményük szerint az nem a közjót, hanem a piaci szereplők egyéni (és önző) érdekeit szolgálja. A mindenkivel való együttműködés ront a képviseleti demokrácián, mivel a kormányzás sokszereplőssé válása

olyan szereplők érdekeit csatornázza be, akik nem mérettetik meg magukat a választáson, így nem a többség akaratát képviselik. A piacnak való túlságos engedés pedig gyakran a társadalom szociális és gazdasági érdekeivel szembe menő döntésekhez (például megszorításokhoz) vezethet, főleg egy akkora válság esetén, mint amekkora a 2008-2009-es válság volt.

A jó kormányzás általuk támogatott formája a *demokratikus kormányzás*, ami vissza akarja adni az államnak a cselekvőképességét és a döntések feletti hatalmat („intelligens és erős állam”). A kormányzás az olvasatukban egy sajátos szabályrendszerű cselekvés, ahol a politikusoknak az az arányérzéküket és kormányzástudásukat mozgósítva keresik az adott helyzetre adható legjobb választ – függetlenül attól, hogy azt a különböző társadalmi szereplők támogatják-e vagy sem. Ennek a felfogásnak a megnyilvánulása például a korábban magánosított szolgáltatások visszaállamosítása; a piaci szereplők és a társadalom egyéb érdekvédő szervezeteinek a háttérbe szorítása a döntéshozatal során. Mindez persze nem azt jelenti, hogy ne legyen semminemű konzultálás más szereplőkkel, ugyanakkor a demokratikus felhatalmazással bíró kormány a választóinak felel: azt a programot hivatott teljesíteni, amivel megválasztotta a többség.

Azonban az is érdekes, hogy milyen szerepet szántak a politikai ellenfelek számára a nagy átalakítás utáni időkre. Ha alaposabban szemügyre vesszük a demokratikus kormányzás programját, akkor az

állam működésén túlmutató elképzeléseket is láthatunk. Szükségesnek tartották a neoliberális diskurzus leváltását, illetve politikai erőter átalakulását és átalakítását, ami a károsan stabil kétblokkrendszer bunkermentálításának meghaladását irányozta elő. Ebből lett később a centrális erőter, ahol nem lesz szükség az állandó értékvitákra. Ennek a megalapozását egy minimális konszenzustól várták, ami a korábban bemutatott alapelvek elfogadását jelentette volna. Ettől ugyanakkor nem várták, hogy mindenki beleférjen, mivel olyan tételek voltak benne, amelyeket a neoliberálisok (vagy ahogyan ők hívták: „Taigetosz-liberálisok”) nem tudnak elfogadni.

A demokratikus kormányzás működésének érdekében egy új társadalmi szerződés megkötését, egy széles társadalmi-gazdasági megállapodás rendszer létrehozását tartották szükségesnek, ami reflektál a társadalmi igényekre. Ennek a része a jóléti állam megtartása, ami egyszerre gondoskodik a nyugdíjasokról, segíti a fiatalokat a családtámogatásokkal és biztosítja a keresőképesekek számára a munkát. Ezek mind olyan közpolitikai lépések voltak, amelyek nyílegyenesen következtek a Fidesz többségi demokráciafelfogásából - ha ezek a döntések szolgálják a közjót, akkor azokat meg kell valósítani.

Stumpf István [egy dolgozatában](#) pont ennek a kiegyezésnek a feltételeit vizsgálta, amihez nemzetközi példákat is megemlített. Egy ilyen kiegyezés létrejöhet például akkor, ha külső/belső kihívás teszi indokolttá a konszenzuskeresést; ha politikai természetű kihívás van

(nagy megosztottság, nemzetépítés, társadalmi elégedetlenség stb.); vagy, ha jelentős gazdasági kihívás van. A megállapodás létrejötte azonban több tényezőtől is függ, például attól, hogy mennyire megosztott a társadalom, milyenek a gazdasági körülmények, vagy van-e egyáltalán igény a konszenzusos politikára. A legfontosabb azonban mégis az, hogy a politikai elit képes-e kompromisszumot kötni és a felmerülő problémákra megfelelő válaszokat adni. Ennek az egyik forгатókönyve, ha az elit két-három gazdasági-szociális kérdésben pragmatikusan egyezsége tud jutni és azt fenn is tudja tartani. A probléma eszerint a felfogás szerint nem atöbbségi demokráciából, hanem a kiegyezés hiányából származhat.

A mából visszatekintve jól látható, hogy az illiberális demokráciát átültették a gyakorlatba is. Az államot és a végrehajtó hatalmat megerősítették, illetve a liberális demokrácia modelljét elmozdították egy többségibb berendezkedés felé, ahol a kormánypárt egyedül, a kritikus kisebbségek véleményének komolyabb becsatornázása nélkül képes meghatározni a legfontosabb döntések irányvonalait.

Ugyanakkor kérdéses, hogy létrejött volna olyan társadalmi kiegyezés vagy szerződés, ami szavatolt volna a széles és sikeres elitkompromisszumot. A kormányzó jobboldal a centrális erőternek köszönhetően értékvitáktól mentesen (vagyis az ellenzék bevonása nélkül) fogalmazhatta meg és képviselhette a nemzeti ügyeket. Az elmúlt 16 év egyik legfontosabb következménye, hogy a magyar társadalom egy jelentős része nem érzi azt, hogy partnerként tekintenek

rá, vagy, hogy bármit is számítana a véleménye. Akárcsak a magyar történelem több korszakában, az elit egy része egyre jobban úgy érezte, hogy a hatalom mindinkább a teljes kiszorítására törekszik. Mindez végül a kormányellenzéki pozíció kiüresedéséhez és a rendszerellenzéki pólus megerősödéséhez vezetett.

A jobboldali-konzervatív korrekció egyik fő tanulsága az, hogy a társadalmi problémák újragondolása és a rendszerépítés óhatatlanul is a demokrácia újragondolásával kell, hogy járjon. Fel kell tenni például azokat a kérdéseket, hogy mi az elit és a társadalom kapcsolatának a természete; kik hozzák a döntéseket; mi számít igazából demokratikusnak és mi mozdítja elő a közjót? Ezek olyan alapvető kérdések, hogy a rájuk adott válaszok jelentősen meghatározzák, hogy a politika milyen szerepet fog betölteni az emberek mindennapjaiban. Ebből kifolyólag minden rendszerépítő alternatívaképzésnek előnyére válik, ha fel tudja vázolni a saját elképzelését arról, hogy a társadalompolitikai követeléseik hogyan igazodnak egy sajátos demokráciafelfogáshoz.

Egy poszt-illiberális demokrácia körvonalai

Idén két, egymástól eltérő, de hasonló célokkal íródott kötet került a nyilvánosság elé a kormánykritikus értelmiség tollából. Amíg a *Felforgatókönyvnél* erősebb a programadó jelleg, könnyebben befogadható írásokat közöl és kevésbé óvatos a nyelvezete, addig a *Merre tovább?* szakirodalmi hivatkozásokkal ellátott tudományosan megalapozott tanulmányokkal van tele. Minket most elsősorban nem a

konkrét szakpolitikai javaslatok megvalósíthatósága érdekel, hanem az, hogy milyen demokráciát javasolnak a könyv szerzői az illiberális helyett. A diagnózisok egységesen egy irányba mutatnak: az Orbán-rezsim (és Magyarország) válságba került. A Fidesz politikaképéhez igazított erős, centralizált állam és a társadalmi alrendszerekben érvényesülő jobboldali dominancia csak addig tudott jólétet és fejlődést garantálni a magyar társadalom számára, ameddig nemzetközi gazdasági konjunktúra volt. Ahogyan megváltoztak a környezeti tényezők (koronavírus-járvány, háborúk, infláció), úgy a fentről vezérlő politikának is megmutatkoztak a határai és a hátrányai.

Egyrészt, ha a politikai vezetés nem csatornázza be a társadalmi szinten felhalmozódó tudást, akkor értékes információk és igények kerülnek a döntéshozók figyelmén kívülre, ami könnyen lehet, hogy rossz megoldásokhoz vezet. Másrészt, ha minden döntést egy központban hoznak, akkor egyértelmű lesz a társadalom számára, hogy kit tegyen a nehézségekért felelőssé. Ha a központ azt hiszi, hogy mindent jobban tud, akkor ez a felfogás magával hordozza annak a lehetőségét, hogy nem érez rá a társadalmat igazán foglalkoztató problémák körére. Az elmúlt két évben sokat változott a közvélemény: a társadalmat egyre jobban kezdte érdekelni az egészségügy, az államvasutaknak vagy a gyermekvédelemnek az állapota, illetve a korrupció.

A kötetek szerzői nem a neoliberais állammodellhez történő visszatérést tartják célszerűnek, mivel ugyanúgy nagy, aktív államot akarnak, ami jobb helyzetbe tudja hozni többek között az egészségügyet vagy az

oktatást. Ezzel együtt azt tartják kívánatosnak, ha újra nyitottabbá tennék a kormányzati döntéshozatalt a civil társadalmi és a szakértői megfontolások számára. Szerintük nem probléma, ha a decentralizált döntéshozatal kicsit lassabb, mint a központosított, hiszen a társadalmi szereplők bevonása megkönnyíti a döntések elfogadtatását azokkal, akiket a döntések érintenek.

Ebből az következik, hogy a Fidesz illiberális demokráciafelfogásához képest eltérő felfogást valósítanának meg: több önrendelkezést biztosítanának például az oktatási, az egészségügyi, illetve az önkormányzati alrendszereknek. A politikai rendszer esetében is visszavennének a többségi demokrácia fölényéből, ami a fékek és ellensúlyok rendszerének a megerősítését, a hatalmi ágak elválasztásának a helyreállítását, a részvételi demokrácia kiterjesztését, illetve a parlamentarizmus 2010 előtti állapotához való visszatérést jelentené. Az Alaptörvény se maradna érintetlenül: egy olyan új alkotmány elfogadását sürgetik, amelyet még kétharmados többség mellett is a konszenzuskeresés jellemez, legyen szó az Országgyűlésről vagy a társadalmi konzultációról.

Az eddigi ellenzéki ajánlatokhoz képest a legnagyobb változást Boda Zsolt és Szabó Andrea dolgozata jelenti a *Merre tovább?*-ből, amely a demokratikus politikai kultúra meggyökereztetését tartja a hosszútávú változás letéteményesének. Ahhoz, hogy a fentebb felvázolt reformoknak (például részvételiség) megteremtsék a társadalmi igényét, ahhoz olyan viselkedésmintázatokat kell átadni az

állampolgári nevelés során, ami a passzivitás helyett aktivitásra, kritikai gondolkodásra, megértésre és együttműködésre sarkallja az egyéneket a mindennapokban. Ezek a mechanizmusok képesek lehetnek arra, hogy megteremtsék azt a szintű társadalmi kohéziót, ami szavatolni tudja a demokrácia normális működését és a másik oldal elfogadását.

A hatás pedig kölcsönös lesz: ha az oktatás a részvételre és az azzal járó felelősségre nevel, akkor sokkal nagyobb lesz a társadalmi igény is arra, hogy a politika jobban meghallgassa a különböző véleményeket és jobb döntéseket hozzon. Ugyanakkor ez hosszútávú, több évtizedes elköteleződést igényel az ország vezetésétől, hiszen amíg az intézményrendszert viszonylag rövid idő alatt át lehet kalibrálni, addig a demokratikus állampolgári kultúrának régi mintázatokat kell felülírni ahhoz, hogy meghatározza az emberek politikához való viszonyát.

Amennyiben párhuzamokat keressük, akkor megállapítható, hogy a mostani értelmiségi építkezés érdemben összehasonlítható a 2000-es évek jobboldali építkezésével. Amíg a korábbi ellenzéki követelések mozaikszerűek voltak és nem álltak össze egységes vízióvá, addig ugyanez nem mondható el a két kötet által kínált nagyképről. Ez elsősorban abban mutatkozik meg, hogy a különböző társadalmi alrendszerekkel kapcsolatos reformjavaslatok mögött egy világos elképzelés húzódik meg arról, hogy a szerzők mit gondolnak a demokrácia tartalmi kérdéseiről, illetve az elit és a társadalom kapcsolatáról. Továbbá ahogyan a Fideszhez köthető gondolkodókat, úgy az ellenzéki értelmiségieket is foglalkoztatja, hogy az általuk kínált

alternatíva hogyan szolgálhatná jobban a közjót, mint amit le akarnak váltani.

Egy olyan demokráciát vázolnak fel, ami csak részben jelentene visszatérést a 2010 előtti állapotokhoz. Az alsóbb szinteken történő társadalmi részvétel, a helyi szempontok becsatornázása lehet, hogy némileg csökkentheti a politikai döntéshozók mozgásterét, ugyanakkor több rugalmasságot és visszacsatolást hozna a rendszerbe, illetve közelebb hozhatja egymáshoz a politikai elitet és a társadalmat.

Lényeges különbség azonban, hogy míg a jobboldali gondolkodóknak egyértelmű elképzelésük volt, hogy hogyan akarják dominálni a politikai teret, addig arra nem fogalmaztak meg semmiféle irányelvet, hogy milyenek kéne lennie a magyar pártrendszernek. Ez egy olyan elvarratlan szál, ami jól tükrözi azt a bizonytalanságot, hogy nincs érdemi forgatókönyv a magyar nyilvánosságban arra, hogy mi lesz majd a választás után.

Konklúzió

Ha az elmúlt évek tapasztalataiból nem azt a következtetést vonják le a politikai szereplők, hogy más alapokra kéne helyezni a magyar demokráciát, akkor továbbra is a konszenzusképtelenség marad az egyedüli konszenzusos elem. A keménystruktúrák egyoldalú megváltoztatása, az erőpolitikára adott erőpolitikai válaszok csak rövidtávon tudják garantálni a politikai célok elérését. Lehetnek bármilyen nagyratörő és nemes közpolitikai és alkotmányos

elképzeléseink, mind hiába való, ha közben nem gondolunk arra, hogy mi lesz az ország és a politikai paletta másik felével.

Ahhoz, hogy a demokrácia jól működjön, ahhoz elengedhetetlen, hogy a politikai oldalak között fennmaradjon (vagy jelen esetben inkább kialakuljon) a párbeszéd. Ehhez olyan kölcsönösen elfogadott alapelvek kellene, amelyek egy olyan általános belátáson alapulnak, hogy azok mindenkinek az érdekeit szolgálják. Amennyiben fokozni akarjuk a részvételiséget, vagy konszenzusos politikákat akarunk véghez vinni, akkor meg kell próbálni a lehető legszélesebb alapon megtenni azt (függetlenül attól, hogy ki van éppen kormányon). A politikai célokat közösen is el lehet érni, nem csak a másik rovására; a demokrácia nem feltétlenül egy nulla összegű játszma. Ehhez viszont olyan politikai akarat kell, ami ki is tud tartani emellett. Bármennyire volt jobboldali-konzervatív elképzelés arról, hogy születhet széles társadalmi kiegyezés 2010 után, a politikai kényszerek és útfüggőségek ellehetetlenítették annak létrejöttét, így egyre több elégedetlenséget szült a hatalmon kívülre kerültek körében az illiberális demokrácia.

Ha a társadalom egyik felének az a fő sérelme, hogy nem veszik figyelembe a szempontjait és érdekeit, akkor a céljaival ellentétes lenne, ha egy olyan rendszert építene ki, ami éppen arra a kizárási mechanizmusra épülne, amit kritizál. A működő demokrácia létrehozásához és fenntartásához azokkal is ki kell tudni majd egyszer egyezni, akikkel tegnap még elképzelhetetlennek tartottuk azt. A legfontosabb kérdés tehát nem az, hogy hogyan lehetne teljesen a

visszájára fordítani az elmúlt 16 évet; sokkal inkább az, hogy miképpen lehetne érdemi párbeszédet generálni az elkövetkezendő évekről, évtizedekről. Ennek a létrejötte lenne az igazán radikális változás.

info@meltanyossag.hu

www.meltanyossag.hu

0630-311-1701

1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.